

FEHÉRTERROR - HÉJJAS IVÁN ÉS TÁRSAI NÉPBÍRÓSÁGI PERE

Az 1945 utáni népbíráskodás keretében lefolytatott egyik legnagyobb szabású, legtöbb vádlottat felvonultató csoportos pert 1919-1921-ben elkövetett cselekmények ügyében folytatták le, az egykorúan és az utókor által is közkeletűen „Héjjas-különítmény” gyanánt emlegetett, változó összetételű és státuszú alakulat tagjai ellen.

A „névadó” Héjjas Iván (1890-1950) jómódú kecskeméti gazda tisztviselői pályára lépett fia. Az I. világháborút tartalékos főhadnagyi rangban fejezte be, az elit fegyvernemnek számító vadászrepülőknél szolgált. 1919 nyarán kapcsolatba lépett a szegedi ellenforradalmi kormánnyal, és Horthy Miklós fővezér megbízására hivatkozva karhatalmi alakulatot szervezett Kecskeméten és környékén a kommunistákkal való leszámolásra. Augusztus elejétől a nemzetőrségnek, vagy polgárőrségnek nevezett csapat segédrendőri szolgálatot látott el a román megszállók felügyelete alatt, és már ebben az időszakban számos letartóztatást és kivégzést hajtottak végre a tanácsköztársaság szereplőivel szembeni megtorlásra hivatkozva. Többnyire olyanokkal szemben, akik nem követtek el a kommün alatt semmiféle olyan cselekményt, ami véres leszámolásra szolgáltatott volna okot, vagy egyáltalán nem voltak kommunisták; sokan mint „kommunistagyanús”, baloldali érzelmű elemek, vagy egyszerűen zsidóságuk miatt akadtak horogra. Szokásossá vált az a módszer, hogy áldozataikat elhurcolták az orgoványi tanyavilágba, ahol félreeső helyen, különítmény-tagok vagy rokonszenvezők tanyáján vagy erdőben brutális kínzás után meggyilkolták és elásták őket. „Orgovány” neve az ő működésük nyomán vált a magyarországi fehérterror egyik szimbólumává.

1919. november 19-re a román csapatok elhagyták Kecskemétet, Héjjas ekkor, a berendezkedő magyar állami és katonai szerveket kész helyzet elé állítva, bejelentette a város parancsnokságának átvételét. Ettől kezdve a különítmény valóságos rémuralmat vezetett be a Duna-Tisza köze jelentős részére kiterjedően. Egyik - az áldozatok számát tekintve - kiemelkedő akciójuk volt, hogy november 19-én éjjel és 21-én hajnalban elhurcolták a kecskeméti törvényszéki fogházban - a fogházőrség lefegyverzésével - a kommunista tevékenység gyanújával ott őrzött 36 foglyot, akiket szintén kivégeztek. (A rá bízott foglyok törvényes igazságszolgáltatás elleni elvonása, önkényes bántalmazása és meggyilkolása ellen tiltakozó államügyész az esetről szóló jelentésében érzékelteti, hogy ő maga valószínűleg csak a szerencsének köszönhetően nem osztozott a sorsukban.)

Héjjas, közeli embereinek egy részével, 1919 novemberében csatlakozott Prónay Pálnak a Nemzeti Hadsereg kötelékébe tartozó különítményéhez, mely 1920 elejétől „vadászzászlóalj”, majd 1921 januárjától „I. országos csendőrtartalék zászlóalj” elnevezéssel működött. Héjjasnak tehát ekkortól hivatalosan nem volt saját különítménye, és nagyrészt Budapesten, a különítményesek által elfoglalt Teréz körüti Britannia szállóban (ma Radisson Blu Béke Hotel) tartotta székhelyét. A Duna-Tisza közén helyben maradt emberei azonban továbbra is parancsnokuknak tekintették, az ő utasításait fogadták el. A gyilkosságok és atrocitások kiterjedt

sorozata 1920-1922-ben is folytatódott, számos esetben antiszemita pogrom jellegét öltve. Az akciók politikai keretét általában az Ébredő Magyarok Egyesülete (ÉME) adta, melynek Héjjas az egyik vezetője volt. A parancsnok kezdettől szabadrablást engedélyezett, így az áldozatok vagyonának eltulajdonítása természetesnek számított, sőt egyre inkább az akciók egyik fő céljává vált. A Héjjas emberei által meggyilkoltak pontos száma soha nem tisztázódott, egyes kutatók több százra teszik.

1920-ban Héjjasék már nyíltan szembekerültek a konszolidációra, a jogrend helyreállítására, a hivatalos szervek erőszak-monopóliumának biztosítására törekvő kormányzattal. Bethlen István miniszterelnök 1921 augusztusában Váry Albert főügyészt, koronaügyész-helyettest („A vörös uralom áldozatai Magyarországon” c. közismert kiadvány összeállítóját) bízta meg a Duna-Tisza közén „kommunista- és zsidóüldözésekkel kapcsolatban” elkövetett bűncselekmények és az ezekkel kapcsolatos addigi eljárások kivizsgálásával. A kormányzó 1921. novemberében amnesztiában részesítette mindazokat, akik a forradalmak idején „a magyar faj és nemzeti eszme ellen elkövetett cselekmények által keltett közvelkeseredés és menthető felháborodás” hatása alatt követtek el bűncselekményt, vagy „abban a téves meggyőződésben, hogy cselekményükkel a magyar faj és nemzeti eszme érdekeit szolgálják” - kivéve, ha a bűncselekmény indító oka „önző nyereségvágy” volt.

A Héjjas-különítmény által elkövetett cselekmények ügyében indult eljárások legtöbbjét ezt követően a kormányzói kegyelmi elhatározásból átvett sztereotip indoklással lezárták. Váry Albert is befejezte ezzel kapcsolatos működését. 1922. június 20-án kelt összefoglaló jelentésében [Peranyag 2834-2880. p.] megállapította, hogy „az ügyek legnagyobb része még ma is homályban van, s a tettesek kiléte kétségtelenül meg nem állapítható”. Fő okként azt jelölte meg, hogy „a vezérek, az igazi tettesek” szinte mind szabadlábon vannak, és addig sem a sértettek és hozzátartozóik, sem a tanúk nem mernek vallani. „Vezérek”, „igazi tettesek” gyanánt az 1947-es perben is szereplő vádlottak közül megnevezte Francia Kiss Mihályt, Pataki Nándort, Danics Mihályt és Aladárt, Zbona Jánost, Füvessy Imrét, Rád Árpádot.

Három nagyobb ügy vizsgálatát folytatták tovább, amelyeknél rablás is történt, tehát az „önző nyereségvágy” indítéka igazolható, a gyanúsítottak egy része pedig kézre keríthető volt. Ezek közül az 1919 novemberében elkövetett izsáki hármass rablógyilkosság ügye jutott el tárgyalásig és ítéletig: a különítmény emberei Héjjas parancsára három helyi zsidót - hallomásból eredő értesülésre hivatkozva, miszerint pénzt ajánlottak fel a románoknak a megszállás meghosszabbítása érdekében - elhurcoltak és Orgovány környéki erdőben felakasztották őket. Ez esetben bizonyítható volt, hogy az elkövetők a sértettek házaiból a pénzt, értékeket összeszedték, és egymás között elosztották. Mivel a vádlottak a cselekmény időpontjában katonai személynek minősültek, a tárgyalás a Budapesti Katonai Törvényszék előtt folyt le 1922. júliusában. Rablásért börtönbüntetésre ítélték az 1947-es per vádlottjai közül Zbona Jánost, Danics Mihályt, Juhász Istvánt, Tóth Ambrust, Cs. Tóth Gyulát. A gyilkosság vádjá alól azonban

mindenkit felmentettek, azzal az indokkal, hogy azt parancsra tették, a parancs kiadójára, Héjjasra viszont vonatkozik a kormányzói kegyelem. (Éppen ezért ő csak tanú volt a perben.)

Héjjas Iván a továbbiakban Gömbös Gyula híveként vett részt a politikai életben, az általa vezetett Fajvédő Párt színeiben országgyűlési képviselővé is választották a 1927-1931 közötti ciklusra. 1929-ben a kormányzó vitézzé avatta. 1937-től magas rangú köztisztviselő a Kereskedelem- és Közlekedésügyi Minisztériumban, később a közforgalmi repülési ügyek osztályának főnöke. 1938/39-ben egyik vezetője a Rongyos Gárdának, mely részt vett a Felvidék és Kárpát-Ukrajna visszacsatolását kísérő katonai műveletekben. 1944-ben az ország német megszállása után visszatért Kecskemétre, az év végén a visszavonuló csapatokkal elhagyta az országot.

1945-ben a Kecskeméti Népügyészség irányításával kiterjedt nyomozás indult a '20-as évek elején lezárt ügyek tetteseinek felderítése és népbíróság elé állítása érdekében. Felmerül a kérdés, hogy a második világháború és azt kísérő genocídium során elkövetett cselekmények tetteseinek felelősségre vonására létrehozott különbírósági szervezet miért és milyen jogalapon foglalkozott a Horthy-rendszer születése idejére visszanyúló ügyekkel. Ismeretes, hogy Magyarország német megszállását nem kísérte alkotmányjogi értelemben „rendszerátvitel”; a kormányzó a helyén maradt, ellátta feladatait, sőt a parlamentet is összehívták, így mindazt, ami ezt követően történt, az állam szerveinek jogfolytonos működése legitimálta. Sőt, még Szálasi Ferenc 1944. októberi, német segítséggel történt hatalomátvétele is magán viselte az alkotmányosság bizonyos formai kellékeit. Ezekre a tényekre is támaszkodott az 1945 után kiformalódott és a népbíráskodásban is érvényesített koncepció, mely szerint a Horthy-rendszer születésétől, a fehérterrortól egyenes, törvényszerű út vezetett a fasiszta hatalmak oldalán történő háborús részvételig és a népiirtásig. Amint a Budapesti Népügyészség Héjjas és társai ügyében benyújtott vádirata megfogalmazta: „a szegedi gondolat volt a fasiszmus terebélyessé nőtt fájának legelső hajtása”. [Peranyag 1710. p.]

Az 1945. évi VII. törvénycikkkel törvényerőre emelt 1440/1945. M.E. sz. rendelet 5. §-a kimondta: „Az 1919. évben és azt követően elkövetett azoknak a politikai bűncselekményeknek elévülése, amelyeknek emberélet esett áldozatul, úgyszintén a sajtó útján elkövetett azoknak a bűncselekményeknek elévülése, amelyeknek tényálladékát a jelen rendelet határozza meg - és amelyek üldözhetését az uralmon volt hatalom megakadályozta -, az 1944. évi december hó 21. napján veszi kezdetét.”

A nyomozás 1946 nyarára már 121 gyanúsítottra terjedt ki. A közel negyedszázaddal korábban elkövetett, akkor is csak részben és felületesen kivizsgált, szerteágazó cselekménysorozat felderítése és főképpen perrendszerű bizonyításra alkalmas dokumentálása még stabil, magas színvonalon működő, erőforrásokkal, képzettséggel, tapasztalat személyzettel jól ellátott nyomozó- és vádhatóság számára is hatalmas kihívást jelentett volna, nemhogy a Duna-Tisza közén működő politikai rendészeti és népügyészeti szerveknek. Ráadásul az igazi fővádlottak ezúttal is hiányoztak: Héjjas 1946 nyarán Vorarlbergben (Feldkirch) tartózkodott, és kiadatását

nem sikerült elérni; később továbbállt Spanyolországba. Nem került kézre „jobb keze”, a számos gyilkosságban vezető szerepet vivő, kegyetlenségéről elhíresült Francia Kiss Mihály tiszthelyettes sem.

A Népbíróságok Országos Tanácsa 1946. december 6-i végzésével a „Héjjas Iván és társai” ellen indított bűnügyben az illetékes Kecskeméti Népbíróság helyett a Budapesti Népbíróságot jelölte ki az ügy tárgyalására. Indoklása szerint „az ilyen méretű és természetű ügy főtárgyalásának izgalmai egyrészt alkalmasak lehetnek egy vidéki város nyugalmának megzavarására, amellet az ügy vidéki letárgyalása előreláthatólag a közrendet veszélyeztető nyugtalanságot is ébreszthet és aggályt kelthet a nagy közönségben az ottani bírák elfogulatlansága tekintetében.” [Peranyag 1494-1495. p.]

A Budapesti Népügyészség 1947. januárjában nyújtotta be vádiratát 82 vádlott ellen 1946. Nü. 13762/5. szám alatt. [Peranyag 1694-1770. p.] A vádlottak sorában először a kecskeméti népügyészség fogházában letartóztatásban lévőket sorolták fel betűrendben. Az így élre került vádlott után az ügy egyes iratokban „Bábiczy Zoltán és társai” ügyeként is felbukkan. Majd a rendőrhatósági őrizetben és a szabadlábon lévőket. Őket követte a 42. helyen, mint „kiadatás alatt” álló, a tulajdonképpeni fővádlott Héjjas és különítményes társa, Pataki Nándor főhadnagy. Végül az ismeretlen helyen tartózkodók következtek, közöttük a 62. helyen Francia Kiss Mihály. A vádbeli bűncselekményeket 23 tényállás-csoportra osztva ismertették, ebből az első volt Héjjas ténykedése és felbujtó szerepe a gyilkosságokban.

A Budapesti Népbíróságon Pálosi Béla tanácsa előtt 1947. február 12.-május 13. között lezajlott főtárgyalás [Peranyag 1825-2187. p.] eredményeként meghozott és május 13-án kihirdetett Nb. 131/1947/5. sz. ítélet [Peranyag 1532-1595. p.] két távol lévő vádlott, Héjjas Iván és Francia Kiss Mihály esetében mondott ki halálbüntetést. Héjjast 73 rendbeni gyilkosság és 1 rendbeni halált okozó testi sértés esetében találták bűnösnek, mint felbujtót, Francia Kisst pedig 44 rendbeni gyilkosságban tettestársként, 22 rendbeni gyilkosságban bűnsegédi bűnrészesként. Több vádlottat életfogytiglani fegyházra, illetve több évi szabadságvesztésre ítélték.

A bíróság számos vádlottat, sőt az elítélt vádlottak egy részét is egyes vádpontokban felmentett, ami főleg a bizonyítás nehézségeivel függött össze. A korabeli iratok nagy része, így az 1922-ben a katonai törvényszéken tartott tárgyalás anyaga is megsemmisült, vagy eltűnt a háború idején. A fontosabb irattári anyagok közül mindössze Váry Albert említett összefoglaló jelentése, valamint a csendőrség felügyelője ügyészének a kormányzói kegyelem nyomán az eljárásokat megszüntető határozatai álltak rendelkezésre (de maguk a vizsgálati iratok nem). A vádirat az ezekben leírt tényeket bizonyítottnak tekintette, a bíróság azonban úgy foglalt állást, hogy a nyomozati adatok csak a szóbeli tárgyaláson válnak valójában bizonyítékokká, amennyiben a bíróság azoknak bizonyító erőt tulajdonít. Az összefoglaló jelentés és a határozatok nagy része tényeket és terheltek neveit sorolta fel, de az alapul szolgáló körülmények részletes megjelölése nélkül, így ezeket a népbíróság csak kiegészítő, támogató bizonyítékként vette figyelembe. A

rengeteg meghallgatott tanú között pedig kevés volt az események közvetlen szemtanúja. A hallomáson, tudomáson alapuló vallomásokat akkor fogadták el bizonyítéknak, ha a főügyési jelentés, vagy megszüntető határozat ténymegállapítása is alátámasztotta.

Az ítélet ellen számos fellebbezést és semmisségi panaszt nyújtottak be. A Népbíróságok Országos Tanácsa NOT II. 727/1947/9. számú, 1948. július 28-án meghozott ítéletével [Peranyag 1596-1615. p.] több vádlott ítéletét súlyosbította, több felmentett vádlott ügyében, illetve az elítélt vádlottak esetében is egyes vádpontokban hozott elsőfokú ítéletet megsemmisítette, és új eljárást rendelt el. A megismételt eljárás főtárgyalását a vádlottak nagyobb csoportjával szemben („Damásdi Elek és társai”) 1949. február 16.-április 2. között tartották Rácz Endre tanácsa előtt. [Peranyag 2236-2418. p.] A 131/1947/44. szám alatt kihirdetett ítélet [Peranyag 1618-1651. p.] halálbüntetéssel sújtotta Rád Árpádot, Héjjas egykori segédtsíztjét, és miután a NOT is helybenhagyta, az ítéletet 1949. szeptember 16-án végrehajtották. Több további vádlottat ítélték életfogytiglani, illetve több évi fegyházra. A Népbíróságok Országos Tanácsa NOT V. 2170/1949. számú, 1949. augusztus 25-én kihirdetett másodfokú ítéletével [Peranyag 1660-1672. p.] ezek közül többet enyhített.

Figyelemre méltó, hogy a megismételt eljárásban - szemben az 1947-es ítélettel, melyben a cselekményeket a Büntetőtörvénykönyv alapján, mint politikai jellegű köztörvényes bűncselekményeket bírálták el - már háborús bűncselekményként minősítették azokat, amit az 1945. évi VII. törvénnyel törvényerőre emelt 81/1945. M. E. rendelet 11. § 5. pontja szerint elkövet az, aki „felbujtója, tettese vagy részese volt emberek törvénytelen kivégzésének vagy megkínzásának”. Az 1949-ben eljáró tanács ítélete azzal indokolta a háborús bűntetté minősítést, hogy az ország történelmi katasztrófája „1919-ben éppen ezekkel a cselekményekkel kezdődött meg, és a tragédia 1944-ben csak befejeződött”.

A Budapesti Népbíróság működése 1949 végével megszűnt. A még folyamatban lévő ügyeket a Budapesti Büntetőtörvényszék vette át, így jelen ügyet is, mivel a számos elítélttel kapcsolatban még jó ideig kellett különféle intézkedéseket, eljárási cselekményeket végrehajtani. A peranyag ezért jelenleg a Budapesti Büntetőtörvényszék levéltári fondjában, a Népbíróságtól átvett peres ügyek állagban (VII.5.e) található 20630/1949. számon. Ide azonban nem egyenes úton, azaz a bírósági irattárból került: onnan az állambiztonsági szervek kiemelték, saját szempontjaik szerint vizsgálati dossziékba rendezték, és V-26226. számon őrizték. A Belügyminisztériumból a rendszerváltozás időszakában, az 1989 utáni években került Budapest Főváros Levéltára őrzetébe, amikor a Belügyminisztériumban őrzött operatív anyagokról leválasztották, és az illetékes levéltáraknak adták át a bírósági iratokat.

A nyomozás és vizsgálat 1946 végéig a Kecskeméti Népbünyészség irányításával folyt, de ennek az Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltárában őrzött fondjából eddig nem kerültek elő az ügyre vonatkozó iratok, holott nyilvánvalóan nem teljes egészükben kerültek be a peranyagba. A Kecskeméti Népbíróság irataiban (XXV.18) 186/1945. számon főként az ügygel

kapcsolatos kísérőlevelek, eljárásrendi iratok találhatóak. A vádlottakkal kapcsolatban több dossziét őriz az Állambiztonsági Iratok Történeti Levéltára is.

Nem az 1949. évi volt az utolsó tárgyalás: 1951. augusztusában a kecskeméti rendőrség elfogta a fehérterroristaként körözött Sente Varga Sándort, akinek ügyében 1951. szeptember 20-án tartottak tárgyalást a Budapesti Megyei Bíróságon Tutsek Gusztáv tanácsánál. A vádlott azonban igazolta, hogy csak névrokona a keresettnek, ezért szabadlábra helyezték. [Peranyag 2427-2433. p.]

A fővádlott Héjjas Iván a rendelkezésre álló adatok szerint 1950-ben halt meg Spanyolországban. A történet újabb fordulatot vett 1956 után: elfogták és bíróság elé állították Francia Kiss Mihályt, aki, mint kiderült, Szabadszállás környékén élt álnéven, egy tanyán. A nagy nyilvánosságot kapott per, melynek során a vádlottat halálra ítélték, és az ítéletet 1957. augusztus 13-án végrehajtották, azt kívánta bizonyítani, hogy 1956-ban ugyanazok az erők kerültek ismét felszínre, amelyek 1919-ben a fehérterror mozgatói voltak, ami egyben kiindulópontja és előképe volt a fasizmus pusztításainak. Francia Kisst olyan személyként mutatták fel, aki megtestesíti a szoros kapcsolatot 1919-1944-1956 között. A Fővárosi Bíróság B. XI. 1798/1957-9. számú és a Legfelsőbb Bíróság Nbf. 5123/1957/14. számú ítéletei megtalálhatók a jelen peranyagban [1777-1823. p.]. A per teljes bírósági anyaga a Fővárosi Bíróság büntetőperes iratai (XXV.4.a) állagában található 1798/1957. számon. Ebbe a peranyagba is nagy számban kerültek a Héjjas és társai ügyében keletkezett iratok.

Sipos András

IRODALOM

- BEREND György: A népbíráskodás. Szeged, 1948.
- BODÓ Béla: Héjjas Iván. In: 2000, 22. (2010) 10. sz. 9-27. p.
- BODÓ, Béla: The White Terror in Hungary, 1919-1921: The Social Worlds of Paramilitary Groups. In: Austrian History Yearbook 42. (April 2011), pp. 133-163.
- BODÓ, Béla: Heroes or Thieves? Nepotism, Clientage and Paramilitary Violence in Hungary, 1919-1921. In: Střed. Časopis pro mezioborová studia Střední Evropy 19. a 20. století 1, 66-114.
- BÖDŐK Gergely: Vörös és fehér - terror, retorzió és számonkérés Magyarországon 1919-1921. In: Kommentár, 2011. 3. sz. 15-31. p.
- KONOK Péter: Az erőszak kérdései 1919-1920-ban. Vörösteror - fehérterror. In: Múltunk, 55. (2010) 3. 72-91. p.
- LUKÁCS Tibor: A magyar népbírósi jog és a népbírók 1945-1950. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó - Zrínyi Kiadó, 1979.
- RÉV István: Ellenforradalom. In: Beszélő 1999. 4. sz. 42-54. p.
- SZABÓ Bence: „Nincs már nékem ruhám, az oláh letépte, mikor a két karom a hazámat védte.” Az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei. In: Hátorszában. Kecskemét az I. világháború idején. Szerk.: Gyenesei József. Kecskemét, 2015. 404-545. p.
- VARGYAI Gyula: Katonai közigazgatás és kormányzói jogkör. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1971.

